

מהפלי"ם ל'שרות הימי'

ניתוק הפלי"ם מהפלמ"ח - מרץ-אפריל 1948
מאת יהודה בן-צור (הוספת נספח: צבי בן-צור)

החלטת 'כ"ט בנובמבר' הוותה מבחינת הפלי"ם נקודת ציון להעתקת המאבק המזוין בבריטים להערכות ללחימה בציי מדינות ערב השכנות. קודם לכן, עוד ביוני 47 הנחה ד. ב-ג, מחזיק תיק הבטחון בסוכנות היהודית: "**בחיל המחץ** [הכוונה לפלמ"ח] **יש לשכלל ולהרחיב את מחלקת הימאים** [על אף שבאותה עת המחלקה הימית הייתה כבר פלוגה, שנודעה בשם פלי"ם]¹. הלחימה שנכפתה על הישוב היהודי, החישה את תהליך הגיוס ואכן, במהלך דצמבר-ינואר 48 הוכפל כוחו של הפלי"ם והגיע ל- 368 אנשים. בתקופה זו היה **סמק ינאי** מפקד הפלי"ם², אך בעקבות טבח שערכו הפועלים הערביים בחבריהם היהודים בבית הזיקוק בחיפה בסוף דצמ' 1947, הוקמה פלוגה נוספת, 'פלוגת הנמל', בפיקודו של **יוחאי בן-נון**, בכפיפות ישירה למג"ד.

כוונת מטה הפלמ"ח, על דעת 'הפיקוד העליון' של 'ההגנה', היתה "**להגיע לגדוד בן 700 איש... עם ספינות הדיג 'דרום-אפריקה'... ולחנה סנש' על מנת לאפשר לאנשינו הכשרה נוספת. עורכים... תוכניות... לתפקידים שונים: שירות תובלה** [בחופי הארץ]... ספינות הובלה [צי-סוחר]... **ביום התיכון. יחידות מחץ... לנחיתה... יחידות משמר חופים... וימאים לצי העפלה ועליה**"³. "כבר מראשית 1948 נתקיימו [בעיקר ביוזמת ב-ג] **דיונים והועלו הצעות לרכישת כלי שייט להקמת צי-מלחמתי**"⁴. אחת התוכניות "הוגשה ע"י מפקדי היחידה הימית של הפלמ"ח [הפלי"ם]"⁵. ב- 4.2.48 המליץ יגאל ידן, קצין אג"ם במטכ"ל "הפעלה מידית של כח המחץ הימי הקיים... ולשם בצוע התפקידים הנ"ל יש להעמיד לרשות הגדוד הימי של חטיבת המחץ את האוניות: 'דרום אפריקה' [ספינת דיג], 'דורי' [ספינת משא]... 'אבא חושי' ('הפועל') ו'טריטה' ('נחשון')... ולכפוף את כל האגודות הימיות על כליהן... לגדוד הימי..."⁵. ב- 15.2.48, פרסם הרמ"א, ישראל גלילי הוראה מטעם הפיקוד העליון, המכוונת בעיקרה לכלל יורדי הים להפנות את "כול המתנדבים לשירותי ים... אל חטיבת 'הבולגרים' [כינוי הפלמ"ח] אל היחידה הימית [הפלי"ם]"⁶.

עד מהרה התברר, ש**ב-ג** גיבש לעצמו עמדה שונה מזו של הרמ"א, הפיקוד העליון והפלמ"ח-פלי"ם גם יחד. ב-3.3.48 קיים **ב-ג** התייעצות עם ישראל גלילי [הרמ"א] והרמטכ"ל, **דורי**, בה הוא העלה - כנראה לראשונה - את הרעיון לנתק את הפלי"ם מהפלמ"ח. התרשמותו של **ב-ג** היתה ש"**להפרדת כוח הים מהפלמ"ח הסכימו שניהם - להלכה בכול אופן**". על אף ההסכמה המסויגת, החליט **ב-ג** עוד באותו יום להטיל על **גרשון זק** - מחנך וחבר מפלגתו, מפא"י - את הריכוז האדמיניסטרטיבי להקמת אגף ימי במטה הכללי. המינוי הפתיע את כול הנוגעים בדבר⁶ וגרם לעימות חריף בין **ב-ג** לגלילי, שניזון כמובן מהעיונות הפוליטית בין מפא"י לאחדות-העבודה ומפ"מ. ב- 12.3 הגיעו הדברים ל"פיצוץ", בפגישה שקיים **ב-ג** עם גלילי וידן (רמטכ"ל בפועל, עקב מחלתו של דורי) הוא קבע "שרות ימי מיוחד, לא קשור עם שום גדוד של פלמ"ח". גלילי ביקש לדחות את ההחלטה ע"מ לקיים בירור מקיף בנוכחות בכירי הפלי"ם. הבירור נקבע ל-15.3, אך את תוצאותיו קבע **בן-גוריון**... יום קודם לכן במכתבו מה- 14 במרס 1948 לרמ"א ולרמטכ"ל: "יש צורך דחוף להקים כוח ימי, כענף מיוחד במערכת כוחות הביטחון.. במטה הארצי יוקם אגף ימי... כול עובדי הים... יהיו כפופים לאגף הימי... הרמטכ"ל יוציא ההוראות הדרושות". הבירור, בהשתתפות מפקד הפלמ"ח, מג"ד הגד' ה-4 וחמישה מבכירי הפלי"ם, לא שינה את החלטתו של **ב-ג**, שהטיל על גלילי שהוא (ולא הרמטכ"ל) "יוציא ההוראות

¹ 'יומן המלחמה', תש"ח-תש"ט. דוד בן-גוריון, בעריכת ריבלין-אורן, עמ' 55.

² לפניו, מילא את התפקיד לתקופת מה, "קיפי", אריה קפלן.

³ דו"ח של יגאל אלון, מה- 5.2.48, "יומן המלחמה", עמ' 219-221.

⁴ אליעזר טל, "מבצעי חיל הים במלחמת הקוממיות", עמ' 55-50.

⁵ מסמך ה'23/ הדן ב"תפקידי כח המחץ הימי - בשלב הנוכחי" מה- 4.2.48.

⁶ עדותו של יגאל ידן בפני "ועדת החמישה" שהוקמה בעקבות "משבר המינויים" ביולי 48.

הדרושות" לפלי"ם, בהוסיפו ש"המרכז גרשון זק ישמש - עד קביעת האגף - כבא כוח המטה".

ב-17 במרץ 1948 פרסם גלילי את צו הקמת 'השרות הימי', ששם קץ לאחריות הפלמ"ח לגזרה הימית. באשר למעמד הפלי"ם בגוף החדש, "ריכך" גלילי - שלימים התפרסם כ"אמן הניסוחים" - את כוונתו של **בן-גוריון** להמעיט מחשיבות הפלי"ם בקובעו: **"...יש להעביר את היחידות הימיות של הפלמ"ח...לרשות המטה הכללי, להיותן 'השרות'..."**⁷, בעוד **שבן-גוריון** ניסה להתעלם מהעובדה שהפלי"ם היה כח מגויס בעל ותק של כמה שנים וגרס שחבריו **"עובדי הים"** (הס מלהזכיר את המלה פלי"ם) **של הפלמ"ח** יעברו אישית ל'שרות הימי', כיתר יורדי הים שנקראו באותה עת לגיוס. **גרשון זק**, שאמור היה לבצע את הקמת השרות הימי, החליט בניגוד **"לכוונותיו המקוריות של בן-ג"** להשהות את תהליך ארגונו וגיוסו **"עד אשר הפלי"ם יעבור..."** [כגוף מרוכז], שאמור היה להוות את הגרעין להקמת החיל"⁸.

עוד לפני פרסום הצו, ניהל **גרשון זק** מגעים בלתי-פורמאליים עם מפקדי הפלי"ם, **אברהם זכאי** ו**סמק ינאי** ולאחר פרסומו הוא פנה ל**יגאל אלון**, שאישר את העברת הפלי"ם ל'שרות הימי', אלא שאז התברר ש"צורכי השעה" - חודש מרץ 1948 היה הקשה ביותר בלחימה בערבים⁹ - קודמים לכוונות וצווים וכתוצאה מכך, השתבשה כליל העברת הפלי"ם ל'שרות הימי'. הגדוד הרביעי, שהפלי"ם נכלל במסגרתו, נצטוו להצטרף ל'כוח נחשון' שנועד להסיר את המצור על ירושלים. ב-28 במרץ יצא הגדוד ועמו כ-200 ימאי פלי"ם - כשתי פלוגות, בפיקודם של **"אורי בנר ו'פזזה' וחלק נכבד של שכבת הפקוד הבינונית והנמוכה"** - לדרכו.

גרשון זק, במעמדו כ"ראש השרות הימי", ערער על ההחלטה בפני **יגאל ידן**, ראש אג"ם. הערעור נדחה בשל העדיפות העליונה שניתנה למבצע¹⁰. **"הפלי"ם, שלפי מגמתו וייעודו הטבעיים צריך היה להוות את עמוד השדרה של הכוח הימי החדש - לא זכה לכך בשלמותו..."** [באפריל 48 הושלמה העברת] **"שרידי הפלי"ם"** [כ-130 איש]... ומטה הפלוגה ומפקדים בכירים אחרים¹¹ **והם הוו, בתחילה, את הפקוד הבכיר של מטה חיל הים"**¹². עד למעבר ל'שרות הימי', המשיכה קבוצה זו לעסוק בהיערכות המתסכלת להורדת מעפילים¹³ ופה ושם גם בפעילות קרקעית. בסוף מרץ 1948 הוטלה על **סמק**, מפקד הפלי"ם, משימה שנועדה לסכל העברת משלוח נשק לערבים באמצעות ספינה איטלקית בשם 'לינו', שהובילה 8.000 רובים ותחמושת לנמל בירות (מבצע 'שלל 1'). למטרה זו נחכרה בנמל חיפה¹⁴ ספינת הדיג 'דרום-אפריקה' והיא אוישה ע"י צוות אנשי פלי"ם, בפיקודו של רב חובל **ג'וקי אפשטיין**. בליל 1-2 לאפריל חמקה הספינה מנמל חיפה ובדרכה להצבת מארב בין איי הדודקאנז היא העלתה ב'שדות ים' כ-20 לוחמי פלי"ם על נשקם. לאחר כמה ימי הפלגה בוטלה המשימה, משום ש'לינו' נכנסה לנמל איטלקי וחבלני הפלי"ם, **יוס'לה דרור ובני קרביץ**, נערכו להטבעתה בנמל בארי (10.4.48 - מבצע 'שלל 2').

בדרכה חזרה לחיפה, נתבשר **סמק ינאי**, מפקד הכוח, על העברת 'דרום אפריקה' וצוותה ל'שרות הימי'.

⁷ . הציטוטים המקוצרים, הינם מ'יומן המלחמה', עמ' מ-275 עד 300.
⁸ . **סמק ינאי**, **"מהפלי"ם לחיל הים"**, מסמך מה-18 ביוני 1997. וראיון עם ג. זק ב-12.3.85, עמ' 93-97.
⁹ לימים כונה ע"י היסטוריונים **"משבר מרץ"**.
¹⁰ . **יומן המלחמה**, ב-ג, עמ' 330 - 31.3.48 "... כרגע יש שאלה אחת בוערת... המלחמה על תחבורה לירושלים... נפילת ירושלים העברית עלולה להיות מכת-מוות לישוב... ויש לקחת כל האנשים... ולשלוח... לדרך..."
¹¹ . בכירים רבים הצטרפו בשלבים מאוחרים יותר (כמו **יוחאי בן נון**, **יוס'לה דרור**, **דוד'לה בן חורין**) והיו גם כאלו שהצטרפו לחטיבות הפלמ"ח.
¹² **"מבצעי חיל הים במלחמת הקוממיות"**, **אליעזר טל**. הוצאת מערכות 1964, עמ' 59.
¹³ . 8 הספינות שהגיעו מינואר ('ל"ה גיבורי גוש עציון') עד סוף אפריל 1948 (נחשון) נתפשו ע"י הצי הבריטי.
¹⁴ . נמל חיפה היה בשליטה בריטית עד 30 ביוני 1948.

נספח: התיחסותו של איש הפלי"ם ישראל אויבך לנושא¹⁵

פירוק המחלקה הימית והקמת חיל הים - מרץ '48

במטה הפלוגה, ששכן בחדרה, הוטל על ישראל רותם (רוזנבוים), סגן מפקד הפלוגה, ועלי להתוות תוכנית לימיה צבאית. התוכנית שהוגשה בפברואר '48 למטה הפלמ"ח נקראה "תוכנית לפלמ"ח ימי". לדעתנו הפלי"ם היה הגרעין המתאים לייסד איתו כוח כזה. אבל בן גוריון לא רצה אותנו שם. הוא חשש לתת בידנו כוח. הצל של אחדות העבודה עדיין נראה לו מאיים. העניין הזה של מפא"י - אחדות העבודה היה מאוד חריף, הפיקוד של הפלמ"ח היה בידי אנשי אחדות העבודה. והוא העדיף להעמיד בראש החיל מורה תל אביבי בשם גרשון זק, ידיד אישי שלו, וגרשון זק הביא את ידידיו, כולם נאמני מפא"י, שלא הבינו כלום בימאות.

בינתיים בן גוריון שלח שליחים לאירופה, ימאים מצי הסוחר, להשיג ציוד לחימה ימי, וב-17 במרץ '48 הוא הקים את השירות הימי, קרי "חיל הים". כאמור, גרשון זק הביא עמו קבוצת חברים ממפלגתו, ביניהם אברהם עופר, שמעון הורן ולובה אליאב. ובעזרת כמה יועצים זרים, כמה מאנשי צי הסוחר הישראלי וכמה מיוצאי הצי הבריטי התחיל להקים את החיל. לאחר כמה שבועות החל המטה החדש לפעול - הקים בסיסים, גייס אנשים והחל לרכוש ציוד ימי.

בתחילה ניסה מטה הפלי"ם להלחם באופן זה של הקמת חיל הים, הרי אבי הקונספציה הראשונה של הפלי"ם היה זלמן פרח. על פי קונספציה זו, חיל הים צריך להתבסס על כלי שייט קטנים, מהירים, עם עוצמת אש חזקה, דבר שתאם בעצם את רוח הפלמ"ח. לנו הרי היתה קונספציה, אבל מאחר שבן-גוריון לא קיבל את הקונספציה ולא את האנשים, הוא הסתמך על אנשי מפא"י שלא היתה להם קונספציה וגם לא הכישרים המקצועיים. נערכו ויכוחים בנושא זה עם בן-גוריון, אולם הוא היה תקיף בדעתו: לחפש את המומחים בחו"ל; הפלי"ם יצטרף כיחידה שלמה לחיל הים. ברגע האחרון הועברו חלק מאנשי הפלוגה הימית להרי ירושלים להשתתף בקרבות הגדוד הרביעי (מבצע נחשון). חלק מאנשי הפלוגה נעלמו. הלכו למקומות שם חשבו לתרום יותר. הנשאים התחילו להשתלב בחיל הים.

מטה חיל הים גדל כמו קיקיון. קמו מחלקות חדשות: מחלקת תחבורה (לחלק את הרכבים לחברי המטה והקורבים); מחלקת נכסים (לחלק את הבתים מהרכוש הנטוש לחברי המטה והקורבים); משטרה צבאית לפי מתכונת הצבא הבריטי ובסיסים שונים לחיילים. היות והבריטים פינו בסיסי צי לפני צאתם, הזדרזו למלא את המחנות באנשים. ותוך זמן קצר היו בחיל הים אלפי אנשים. אם לסכם, היתה זו טעות גדולה מצד בן גוריון.

¹⁵ . מתוך הסיפור האישי של ישראל אוירבך המפורסם בדף 'סיפורים אישיים' באתר.